

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΠΕΤΣΙΕΡΗ

Τακτικού Καθηγητού τῆς Παιδαγωγικῆς
Διευθυντοῦ τοῦ Ἐργαστηρίου Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ¹

Ἡ ἐποχὴ τὴν ὁποίαν διανύομεν ἔχει ὡς χαρακτηριστικὰ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ περίπλοκον τῆς ζωῆς, λόγῳ τοῦ πλήθους τῶν συναρτωμένων ἐν αὐτῇ παραγόντων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιτάχυνσιν τοῦ ρυθμοῦ τῆς πορείας τῆς.

Αἱ διαδεχόμεναι ἀλλήλας πρόοδοι τῆς τεχνικῆς ἐμφανίζουσι τοιαύτας ἀλλαγὰς ἀπὸ δεκαετίας εἰς δεκαετίαν ἢ καὶ συντομώτερον ἀκόμη, ὥστε αἱ προκαλούμεναι ἀναπροσαρμογαὶ νὰ ἀφίνουσι τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ὅλα ἀλλάσσουσιν ἀδιακόπως, τόσον τὰ πράγματα, ὅσον καὶ οἱ ἄνθρωποι.

Ἐκεῖθεν ἀνανεώνεται τὸ παλαιὸν ἐρώτημα « ποία εἶναι ἡ βαθυτέρα οὐσία τοῦ ἀνθρώπου καὶ μήπως καὶ αὕτη ἀλλάσσει μὲ τὸν αὐτὸν ρυθμὸν, μὲ τὸν ὁποῖον βλέπομεν ἀλλαγὰς εἰς τὴν τεχνικὴν » ;

Κατὰ προέκτασιν ἐρωτᾶται ἐπίσης, μήπως ἀλλάσσει καὶ ἡ κοινωνία, ἐντὸς τῆς ὁποίας πραγματοποιοῦμεν τὴν ζωὴν μας, τόσον τὴν ἀτομικὴν ὅσον καὶ τὴν ἐθνικὴν ;

Ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης εὐρίσκει δικαίωσιν ἡ ἐκλογή τοῦ θέματος ποῦ μοῦ ἐζητήθη νὰ ἀναπτύξω ἐνώπιόν σας, τοῦ ἔχοντος ὡς τίτλον : « Τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας ».

* *

Τὴν γνῶσιν περὶ ἀνθρώπου ἀνέγραψεν ὡς ἐρώτημα ἡ ἑλληνικὴ διανόησις ἐνωρίς. Μάλιστα τῆς ἔδωκε τὸν τύπον τῆς θρησκευτικῆς ἐντολῆς διὰ τοῦ Δελφικοῦ « γνῶθι σαυτόν ». Ἐκτοτε ἔχομεν ἀδιάκοπον τὴν σπουδὴν του, τόσον ἀπὸ τὴν Φιλοσοφίαν, ὅσον καὶ ἀπὸ τὰς εἰδικὰς ἐπιστήμας.

Ἐχομεν ὁμάδα δλόκληρον ἐπιστημῶν, τὰς ὁποίας ὀνομάζομεν ἀνθρω-

1. Δύο διαλέξεις γενομένης τὴν 10ην Ὀκτωβρίου 1966 εἰς τὴν Σχολὴν Ἐθνικῆς Ἀμύνης κατόπιν αἰτήσεως τῆς διοικήσεως αὐτῆς.

πολογικᾶς, ἀπὸ τῆς Βιολογίας καὶ τῆς Γενετικῆς μέχρι τῆς Θεωρίας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Ψυχολογίας. Ἐκάστη τούτων ἐξετάζει μίαν ὠρισμένην πλευρὰν τοῦ προβλήματος ἀνθρώπου.

Ἐπὶ τῶν πορισμάτων τῶν ἐπιστημῶν τούτων στηριζομένη ἡ Φιλοσοφικὴ Ἀνθρωπολογία ἐπιχειρεῖ μίαν ἐπαγωγικὴν σύνθεσιν περὶ ἀνθρώπου.

Τὰ δεδομένα ἐκ τῆς συνολικῆς ταύτης γνώσεως εἶναι, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἀποτελεῖ ἰδιαιτέραν ὄντολογικὴν βαθμίδα. Ἔχομεν τὴν ὄντολογικὴν περιοχὴν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν δράσεων, τὴν περιοχὴν τῆς ὕλης δηλαδή, ἢ μᾶλλον διὰ τὰ εἴθετα ἀκριβεῖς, τῆς ἐνεργείας ὡς διεπιστώθη σήμερον. Ἔχομεν κατόπιν τὴν ὄντολογικὴν περιοχὴν τῆς ὀργανικῆς φύσεως μὲ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ. Ὑπεράνω ταύτης εὐρίσκεται ἡ περιοχὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄμα ὡς ἐμφανίζεται οὗτος ἐπὶ τοῦ πλανήτου ἔχει ἴδια γνωρίσματα χαρακτηριστικῶς ἀνθρώπινα, ποὺ δὲν ἔχουν τὰ ζῶα. Τὸ ζῶον κινεῖται ἀπὸ τὰ ἐνστικτὰ του περὶ τροφῆς, περὶ ἐχθροῦ, περὶ ἄλλου φύλου, περὶ ἐγκόνων, περὶ ἀγέλης. Αἰσθάνεται τὸν ἑαυτόν του ὡς ἓνα μὲ τὸν κόσμον τοῦ εἶδους του. Μὲ τὸν *εἰδόκοσμόν* του, ὅπως παρατηρεῖ ὁ βιολόγος Uexküll. Ἄλλου τύπου εἶναι ὁ κόσμος τοῦ λέοντος, τοῦ ἀετοῦ, τοῦ σκύλου, τῆς μελίτσης, τοῦ ἵπποκάμπου.

Ὁ ἀνθρώπος θεωρεῖ τὸν κόσμον ὡς ἀντικείμενον. Ὡς κάτι πέραν ἑαυτοῦ, διάφορον τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὁ ἀνθρώπος ἐπιζητεῖ νὰ γνωρίσῃ ὅλα ὅσα ὑπάρχουν ἢ γίνονται. Ὅχι μόνον ὅσα τὸν ὠφελοῦν ἢ τὸν βλάπτουν, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ ζῶα. Οὐδὲν τοῦ εἶναι ἀδιάφορον.

Ὁ ἀνθρώπος γνωρίζει ἀκόμη τὸ προσωπικόν του ἐγώ. Εἰς αὐτὸ ἀναφέρει πᾶσαν ἀντίληψιν, σκέψιν, συναίσθημα, βούλησιν, πράξιν. Τὸ πρόσωπον αἰσθάνεται ἑαυτὸ ὡς ἓνα ἐσωτερικὸν δυναμικὸν κέντρον, τὸ ὅποιον δὲν κατευθύνεται ἀπὸ τοὺς ἔξωθεν ὄρους ἢ ἐρεθισμούς, ἀλλ' ἔσωθεν.

Ἡ διδασκαλίᾳ ὠρισμένων Ἀγγλοσαξῶνων Ψυχολόγων, ὅτι οἱ ὄροι τοῦ περιβάλλοντος καὶ αἱ ἐκεῖθεν δράσεις καθορίζουν τὴν διαγωγὴν μας, δὲν ἀντέχει εἰς φιλοσοφικὸν ἔλεγχον. Ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους περιβάλλοντος ἔχομεν ποικίλλοντα ἄτομα. Ὑπάρχουν βεβίως οἱ συρόμενοι ἀπὸ τὸ περιβάλλον, ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι οἱ ὅποιοι σύρουν τὸ περιβάλλον τῶν πρὸς νέους δρόμους καὶ τὸ μεταπλάσσουν, ὅπως αὐτοὶ ἐννοοῦν.

Κατὰ τὴν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν τὰ στοιχεῖα τὰ διαμορφώνοντα τὴν προσωπικότητα δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς τρεῖς ὁμάδας. Εἶναι

1^{ον} Ἐμφυτα στοιχεῖα.

2^{ον} Ἐπίκτητα στοιχεῖα.

3^{ον} Ὁ ἀτομικὸς παράγων αὐτοκατευθύνσεως.

Ἐμφυτα στοιχεῖα εἶναι τὸ *σωματικὸν ἔμφυτον* μὲ κενρικοτέρην περιοχὴν τὸ ἐγκεφαλονωτιαῖον νευρικὸν σύστημα. Εἶναι τὸ *ψυχικὸν ἔμφυ-*

τον, τὸ «δυνάμει», ὅπως ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης. Εἶναι τρίτον τὸ *πνευματικὸν ἔμφυτον*, αἱ ἀνώταται ὁρμαὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐὰν θλήσωμεν νὰ κάμωμεν ἓνα πίνακα ὧλων τῶν ἐμφύτων παρορμητικῶν, τὰς ὁποίας συναντιῶμεν ὡς χαρακτηριστικὰς τοῦ ἀνθρώπου εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐποχάς, θὰ διακρίνωμεν τρεῖς κατηγορίας ὁρμῶν. Εἶναι αἱ βιολογικαὶ ὁρμαί, αἱ κοινωνικαὶ καὶ αἱ πνευματικαὶ ὁρμαί.

Βιολογικαὶ ὁρμαὶ εἶναι: 1. *Ἡ ὁρμὴ πρὸς ἱκανοποίησιν ὀργανικῶν ἀναγκῶν*, ἣτις παρῶθεϊ πρὸς τροφήν, πρὸς ποτόν, πρὸς ἀέρα, πρὸς κίνησιν, πρὸς ἀνάπαυσιν, πρὸς ὕπνον, πρὸς καθαριότητα, πρὸς θέρμανσιν, πρὸς κατοικίαν, πρὸς ἐνδυμασίαν.

2. *Ἡ γενετήσιος ὁρμὴ*. Εἶναι ἡ ἐπιζητοῦσα τὴν σύζευξιν μετὰ τοῦ ἄλλου φύλου. Αὕτη εἰς τὸν ἀνθρώπον συνοδεύεται ἀπὸ βιώματα ἐκτιμήσεως καὶ ἀξίας τοῦ ἑτέρου φύλου μὲ πόθον ἰσοβίου ἐνώσεως. Τὸ ἀγαπώμενον πρόσωπον θεωρεῖται ὡς φορεὺς ὑψηλῶν ἀξιῶν. Παραλλήλως ἕκαστον μέρος κεντριζέται κατὰ τὸν ἐρωτικὸν δεσμόν νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ἰδίας του ἱκανότητας, ὅσον δύναται περισσότερον.

3. *Ἡ ὁρμὴ τῆς μητρότητος*, ἡ πιέζουσα εἰς ἀπόκτησιν τέκνων. Εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν γενετήσιον. Ἐν ζεύγος νυμφευθὲν ἐξ ἔρωτος στερούμενον τέκνων ἔχει τὸ συναίσθημα, ὅτι ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς ζωῆς του δὲν ἐπραγματοποιήθη. Αἱ νεώτεροι ἔρευνοι κατέδειξαν, ὅτι ἡ κυοφορία παρῶθεϊ εἰς τὸν ὀργανισμόν τῆς ἐγγύου οὐσίας, αἷτινες τὸν στερεώνουν καὶ τὸν ὀλοκληρώνουν. Ἐπίσης αἱ στατιστικαὶ τῶν ἀσφαλιστικῶν ἐταιρειῶν διαπιστώνουν, ὅτι οἱ ἐγγαμοὶ μετὰ τέκνων εἶναι μακροβιώτεροι τῶν ἀγάμων, παρ' ὅλας τὰς ἐκ τῆς οἰκογενείας φροντίδας καὶ κόπους.

4. *Ἡ ὁρμὴ τῆς ἀποφυγῆς κινδύνων καὶ ἀμύνης*. Ἄτομα ἀπειλούμενα ἀπὸ κινδύνους ἢ στερήσεις κρατοῦνται ἐν ἐργηγόρσει, ἐνῶ ἄλλα ζήσαντα ἐν μαλθακότητι καὶ εὐμαρεῖα κατέπεσαν ἐνωρίς.

Κοινωνικαὶ ὁρμαὶ εἶναι: 1. *Ἡ ὁρμὴ πρὸς κοινωνίαν* καὶ ἀναστροφὴν μετὰ τῶν ὁμοίων.

2. *Ἡ ὁρμὴ πρὸς ἀνακοίνωσιν* καὶ ἔκφρασιν ἐσωτερικῶν καταστάσεων, ἐντυπώσεων καὶ βιώσεων.

3. *Ἡ ὁρμὴ πρὸς μίμησιν*, ὑπὸ τὴν παρῶθησιν τῆς ὁποίας πράξεις καὶ πρόσωπα καθίστανται παραδείγματα βίου.

4. *Ἡ ὁρμὴ τῆς συμπαθείας* καὶ ἀλληλοβοηθείας, ὑπάρχουσα ἀρχῆθεν εἰς τὸν ἀνθρώπον, ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς πρωτογόνους λαοὺς, ὡς ἔδειξαν αἱ ἐθνολογικαὶ ἔρευνοι. Ἡ κοινῶς διαδοθεῖσα ἀντίληψις περὶ ἀγριότητος τῶν πρώτων ἀνθρώπων ἀπεδείχθη ἀνακριβής. Οἱ Ἑσκιμῶοι καὶ οἱ πρωτόγονοι τῆς Αὐστραλίας εὐρέθησαν ἡμερώτεροι πολλῶν πολιτισμένων.

5. *Ἡ ὁρμὴ πρὸς ἐνασχόλησιν* καὶ δημιουργίαν ἀποκαλύπτει τὴν χαρὰν ἐκ τῆς δημιουργίας, ἡ ὁποία εἶναι αὐτοσκοπός, ἐκτεινομένη πέραν τοῦ πορισμοῦ τῶν μέσων συντηρήσεως. Ὁ Πλούταρχος ἤδη παρατηρεῖ ὅτι τὸ *περισσὸν* ἦτο τὸ γνώρισμα τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον καθίστα τοὺς Ἕλληνας ἀνωτέρους τῶν Ρωμαίων.

6. *Ἡ ὁρμὴ πρὸς ἀναγνώρισιν ἀξίας* ἀποκαλύπτεται ὡς ἀνάγκη διὰ πάντα ἄνθρωπον. Ἄνευ ἐκτιμήσεως ἐν μέσῳ ὄλων τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν οὗτος παραμένει δυστυχής.

7. *Ἡ ὁρμὴ τῆς ἀφοσιώσεως* εἶναι ἡ ὑπακοὴ εἰς τὰ πρόσωπα τὰ ἔχοντα φύσει ἀνωτέραν ἀξίαν, χάρισμα ἢ τάλαντον, τὰ γεννῶντα θαυμασμόν καὶ ἀγάπην. Ἐνταῦθα εὐρίσκεται ἡ ψυχολογικὴ βᾶσις πάσης κοινωνικῆς ἱεραρχίας.

Αἱ πνευματικαὶ ὁρμαὶ εἶναι : 1. *Ἡ ὁρμὴ πρὸς γνῶσιν*. Αὕτη δίδει χαρὰν εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τοῦ εὐρύνει τὴν αὐτοσυνείδησιν, ὥστε νὰ αἰσθάνεται, ὅτι φθάνει ἕως ἐκεῖ, ὅπου φθάνει καὶ ἡ γνῶσις του, ἀσχέτως ἐφαρμογῶν ὠφελιμιστικῶν.

2. *Ἡ ὁρμὴ τῆς αἰδοῦς* εἶναι ἡ θεμελιώνουσα τὴν ἠθικὴν. Αἰδῶς καὶ Δίκη ἀναφέρονται ἀπὸ τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς ὡς σύνθηρον τοῦ Διὸς εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κόσμου. Εἶναι γνώρισμα ἀνθρωπισμοῦ ὑπερκείμενον τῆς ἐντέχνου σοφίας, ἣτις ἠμπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ διὰ τὸ καλὸν καὶ διὰ τὸ κακόν.

3. *Ἡ καλλιτεχνικὴ ὁρμὴ* ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀναζήτησιν τοῦ ὠραίου καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν του διὰ τῆς τέχνης. Ἀποτελεῖ φαινόμενον πανανθρώπινον.

4. *Ἡ μεταφυσικὴ ὁρμὴ* εἶναι ἡ τάσις τοῦ ἀνθρώπου νὰ συνδεθῇ μὲ τὸ σύμπαν καὶ νὰ ἀντιληφθῇ τὸ πεπερασμένον τῆς ἀτομικότητός του ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἄπειρον τῆς ὑπάρξεως. Αὕτη γεννᾷ τὴν θρησκευτικότητα καὶ τὴν φιλοσοφικὴν ἀναζήτησιν.

Ἡ σύντομος αὕτη ἀπαρίθμησις τῶν ἀνθρωπίνων παρορμήσεων ἀποκαλύπτει τὸν πλοῦτον τοῦ ἐμφύτου στοιχείου μας. Οὕτως ἀποδεικνύονται ἐσφαλμένα τὰ μονιστικὰ διδάγματα τοῦ Βιολογισμοῦ περὶ συνταυτίσεως τῆς ζωῆς μὲ τὴν αὐτοσυντήρησιν, τοῦ Darwin διὰ τὸν ἀγῶνα περὶ ὑπάρξεως, τοῦ Freud διὰ τὸν Πανερωτισμόν, τοῦ Marx διὰ τὸν Πανοικονομισμὸν.

Παράλλῃως πρὸς τὰ γενικὰ ταῦτα ἔμφυτα στοιχεῖα διαπλάσσουν κατὰ δεύτερον λόγον τὴν προσωπικότητα τὰ στοιχεῖα τοῦ φύλου. Ταῦτα θὰ ἀποτυπώσουν τὴν διαφορὰν ψυχοσυνθέσεως ἀνδρὸς ἢ γυναικός. Ἡ σύγχρονος ἔρευνα διεπίστωσεν, ὅτι πᾶν κύτταρον τοῦ ἄρρενος κατέχει ἐν χρωματώσωμα ὀλιγώτερον ἀπὸ τὰ τοῦ θήλεος. Ἐκεῖθεν διαπιστοῦται ἡ ἀνεδαφικότης τῆς διδασκαλίας περὶ ὁμοιότητος εἰς δομὴν καὶ ἔργα τῶν δύο φύλων, ἡ φθάσασα εἰς τὰς κομμουνιστικὰς χώρας μέχρι τῆς βιναυσότητος νὰ ἐπιβάλλουν εἰς τὰς γυναικὰς ἔργα ἀντικείμενα εἰς τὴν φύσιν των.

Ἐμφυτα στοιχεῖα κατὰ τρίτον λόγον εἶναι τὰ ἐκ κληρονομικότητος. Εἶναι τὸ ἰδιάζον πὸν φέρει ἕκαστος ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἢ τοὺς προγόνους. Ἐνταῦθα εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνεταί διάκρισις μεταξὺ σωματικῆς καὶ ψυχικῆς κληρονομικότητος. Ἡ πρώτη ἀκολουθεῖ τοὺς νόμους τοῦ Mendel, ἡ δευτέρα ὁμως ὄχι. Οὕτως ἡ μεγαλοφυΐα δὲν κληροδοτεῖται. Τὰ τάλαντα καὶ τὰ χαρίσματα ἐπίσης ἀναφαίνονται καὶ μεταξὺ ἀφανῶν οἰκογενειῶν.

Ἐρχόμεθα τώρα νὰ ἐξετάσωμεν τὰ **ἐπικτικότητα** στοιχεῖα διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητος.

Εἰς αὐτὰ περιλαμβάνονται τὸ φυσικὸν περιβάλλον, τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον καὶ αἱ ἀτομικαὶ τύχαι, πὸν συναντᾷ ἕκαστον πρόσωπον εἰς τὴν ζωὴν του. Διὰ τὸν ὑπερτονισμόν τοῦ ρόλου τοῦ περιβάλλοντος ἐξεφέραμεν ἤδη γιώμην. Διὰ τὰς ἀτομικὰς τύχας σήμερον γίνεται πολὺς λόγος.

Ὁ Adler καὶ οἱ ὀπαδοὶ του θέλουν δι' αὐτῶν νὰ ἐξημεύσουν τὴν ὅλην ψυχικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὑποστηρίζουν, ὅτι εἶναι κρίσιμοι δι' ὅλην τὴν ζωὴν τῆς προσωπικότητος αἱ τύχαι τῆς παιδικῆς καὶ τῆς νεανικῆς ἡλικίας. Ὅτι αὐταὶ σφραγίζουσιν ἀνεπιτήλως τὴν μοῖραν ἐκάστου. Ὅτι αἱ δυσμενεῖς τύχαι ἰδίᾳ ἀφίουν ὡς κατάλοιπον τὸ σύμπλεγμα τῆς κατωτερότητος, μὲ προεκτάσεις ἄλλοτε δημιουργικὰς, δι' ἰσοστάθμισιν τῆς κατωτερότητος, καὶ ἄλλοτε καταστροφικὰς μὲ φυγὴν εἰς τὴν ψυχασθένειαν.

Ἡ ἔρμηνεῖα ὁμως αὕτη δὲν εἶναι ἐδραία, διότι παριβλέπεται τόσον τὸ μέσον καὶ κανονικόν, ὅσον καὶ ἡ ἄλλη ἀκρότης, τὸ superiority komplex, τὸ σύμπλεγμα ἀνωτερότητος, τὸ ὁποῖον ὀλίγον προσέχεται. Μάλιστα τῆς ἰστορίας δὲν εἶναι τόσον ἡ συνείδησις ἀδυναμίας ὅσον ἡ ἔπαρσις καὶ ἡ οἴσις ἀτόμων καὶ λαῶν.

Ἀκριβῶς αἱ μεγάλα φωτισμένοι προσωπικότητες τῶν ἐθνῶν, ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου μέχρι τοῦ Σωκράτους καὶ ἀπὸ τοῦ Βούδα μέχρι τοῦ Χριστοῦ διδάσκουσιν τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὴν μετριοφροσύνην, ὡς δεῖγμα ὀρθῆς αὐτογνωσίας καὶ ἠθους ὑψηλοῦ.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ, ὅτι μὲ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἐπικτικῶν στοιχείων δὲν ἐξαντλοῦνται ὅλα τὰ δεδομένα τὰ οἰκοδομοῦντα τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα.

Ἡ Φιλοσοφικὴ Ἀνθρωπολογία διαπιστώνει, ὅτι ἕκαστον νέον ἄτομον δὲν εἶναι ἀπὸ τῶν ἄθροισμα τῶν σωματικῶν λειτουργιῶν, μὲ τὴν ἀριότητα ἢ μὴ αὐτῶν, καὶ τῶν ἐκ κληρονομικότητος ἢ ἐκ τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἐκ τῶν τυχῶν ζωῆς στοιχείων. Ἐκαστος γεννώμενος ἄνθρωπος εἶναι ἡ ἀρχὴ μιᾶς νέας ὄντητος, ἡ ὁποία, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, διαθέτει καὶ ἕνα **ἀτομικὸν παράγοντα αὐτοδιαμορφώσεως**. Αὐτὸς εἶναι πὸν καθιστᾷ τὸ νέον

ἄτομον πρόσωπον μὴ ὁμοιάζον πρὸς κανένα ἄλλο, τὸ ὁποῖον εἶναι ὑπεύθυνον δι' ἑαυτὸ καὶ διὰ τὴν μοῖραν του.

Ἡ πρώτη βαθμὶς αὐτοκατευθύνσεως εἶναι ἡ τοῦ σώματος. Ἡ ψυχὴ ἐμφανίζεται εἰσδύουσα καὶ κινουσα τὸ σῶμα ὡς ὄργανόν της. Ἡ ἀσκήσις, ἡ σκληραγωγία εἶναι ἡ πρώτη δυναμικὴ κατάκτησις τοῦ προσώπου. Δευτέρα βαθμὶς εἶναι ἡ ἀντιμετώπισις τῆς συνειδήσεώς του καὶ ἡ ἱεράρχησις τῶν τάσεων καὶ σκοπῶν του. Ὁ Ὅρατιος παρετήρει ὅτι «εἶναι καλλίτερον νὰ βισιλεύῃ κανεὶς εἰς τὴν ψυχὴν του παρὰ νὰ ἔχη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του τὴν Λιβύην καὶ τὴν Ἰσπανίαν». Τρίτη βαθμὶς αὐτοκατευθύνσεως εἶναι νὰ ἐπιζητῇ δραῖσιν καὶ δημιουργίαν. Νὰ θέλῃ καθήκοντα, νὰ θέλῃ ὑποχρεώσεις καὶ εὐθύνας.

Ἀκριβῶς ἡ προθυμία πρὸς εὐθύνην εἶναι δεῖγμα γνησίας προσωπικότητος. Ὁ ἐπιχειρῶν μετὰθεσιν εὐθυνῶν διὰ τὴν ζωὴν του εἰς ἄλλους, εἶτε τοὺς γονεῖς του, εἶτε εἰς τοὺς οικονομικοὺς ὄρους πού εἶχε γύρω του, εἶτε εἰς τὰς περιστάσεις τῆς ἐποχῆς του, διαμορφώνει χαμηλοτέραν προσωπικότητα. Πᾶν ὅ,τι φέρει ἕκαστος νέος ἄνθρωπος εἶτε ἐκ φύσεως εἶτε ἐκ τύχης, δὲν εἶναι ἀποτελεσεμένον, ἀλλ' ἐμπερικλείει ἀπλῶς δυνατότητας πρὸς ἐξέλιξιν.

Ὁ νέος ἄνθρωπος ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του ἕνα ποσὸν ψυχιμοῦ, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ, ὅπως αὐτὸς θὰ ἀποφασίσῃ, ὥστε νὰ αὐτοδιαμορφωθῇ ἀναλόγως. Ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι παθολογικός, ἀλλ' ὑγιής, δύναται νὰ ὁλοκληρώσῃ ἑαυτὸν εἰς πρόσωπον, ἐὰν τὸ θέλῃ.

Ἐχομεν παραδείγματα ἀτόμων, τὰ ὁποῖα μὲ αὐτοπροσπάθειαν ὑπερέβησαν ἀντιξοότητος, διώρθωσαν σωματικὰς ἀτελείας, ἀπέβαλον ψυχικὰς ἀδυναμίας ἐκ κακῶν ἐπιδράσεων τοῦ παρελθόντος, ἐνίκησαν τὴν τύχην.

Ἐκαστος δημιουργεῖ τὴν μοῖραν του. Ἐξάγει ἔσωθεν μίαν ἐνέργειαν αὐτοκαθορισμοῦ. Περὶ τούτου ὅλοι μας δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν μίαν ἄμεσον ἐμπειρίαν, ἀφοῦ ἡ προσωπικότης μας εἶναι ἕνα διαρκὲς γίνεσθαι.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ καταπολεμῆται τόσον ὁ Βιολογισμὸς, ὅστις τὰ πάντα ἐξαρτᾷ ἀπὸ τὴν κληρονομικότητα, ὅσον καὶ ὁ Behaviorismus ὁ διδάσκων, ὅτι ἡ διαγωγή (Behavior) ἐκάστου προσδιορίζεται κατ' ἀπόλυτον ἀναγκαιότητα ἐκ τῶν ἐπιδράσεων τοῦ περιβάλλοντος.

Οἱ θεορητικοὶ τοῦ Κομμουνισμοῦ ἀκολουθοῦντες τὸ δόγμα τοῦτο ἰσχυρίζονται, ὅτι, ἐὰν μετοβίλωμεν τὴν κοινωνικὴν δραγάνωσιν, δυνάμεθα νὰ ἀλλάξωμεν καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ ἐκ τῆς ἱστορίας ὅμως δεδομένα τῶν χιλιετηρίδων περὶ ἀνθρώπου μαρτυροῦν, ὅτι παραμένουν τὰ σταθερὰ στοιχεῖα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ὅσον καὶ ἂν ρυθμίση τις τεχνητῶς τοὺς ἐκ τοῦ περιβάλλοντος, φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ, ἐρεθισμούς, δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ὑπολογίσῃ α priori τὴν μορφήν συμπεριφορᾶς τῶν ἀτόμων.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ περιβάλλοντος δύνανται νὰ προέλθουν καὶ ἄγιοι καὶ

κακοῦργοι, καὶ μετριότητες καὶ ἐξοχότητες. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἀπροσδιοριστία ἀποτελεῖ τὸ αἶνιγμα τῆς ζωῆς.

Ἄνάλογον ἰσχύει καὶ διὰ τὰς τύχας ζωῆς. Πλήθος ἄτομα ὑφίστανται ὁμοίας τύχας, ἀλλ' ἀντιδρῶν ἕκαστον κατὰ διάφορον τρόπον.

Ὁ Ἱστορικός Ὑλισμός, ποῦ ἀποτελεῖ τὸ βασικὸν δόγμα τῆς Κομμουνιστικῆς κοσμοθεωρίας, ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ γνῶσις τῆς προσωπικότητος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ ἔρευνα τοῦ τρόπου, καθ' ὃν τὸ ἄτομον προσλαμβάνει καὶ ἐγκλωπώνεται τὴν ἰδεολογίαν καὶ κοσμοθεωρίαν τῆς κοινωνικῆς, τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν γεννᾶται. Καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως οὗτος εἶναι ἀνακριβής. Ἀπὸ ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις ἐμφανίζονται μεγάλα προσωπικότητες, αἱ ὁποῖαι ἀνυψοῦνται ὑπεράνω τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου.

Ἡ ψυχικὴ μας ζωὴ ἀκολουθεῖ μίαν πορείαν. Ἔχομεν βιβιαίως κατ' αὐτὴν καὶ τὰς κρίσεις ὥρας. Ὅλοι ὅμως γνωρίζομεν, ὅτι κατ' αὐτὰς ἔχομεν τὴν δυνατότητα τῆς ἐκλογῆς, τῆς ἀποφάσεως, τῆς προτιμήσεως ὑπὸ ἰδίαν μας εὐθύνην. Περὶ τούτου ἔχομεν ἕνα ἄμεσον δεδομένον τῆς συνειδήσεως, ὡς προσφυνῶς παρατηρεῖ ὁ Bergson. Τὸ ὅτι ὁ ἀνθρώπος δέχεται τὸν καταλογισμόν, ὅτι ἐπιδοκιμάζει ἢ ἀποδοκιμάζει, ὅτι ἐκτιμᾷ, ὅτι ὑπόσχεται, ὅτι μεταμελεῖται, ὅτι συμβουλεύει εἶναι μαρτυροῖαι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας μας καὶ κατὰ τῆς μοιρολατρείας, τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τοῦ Ντετερμινισμοῦ.

Ὁ βαθμὸς ἐλευθερίας καὶ εὐθύνης, φωτεινότητος ἢ θολότητος τῆς συνειδήσεως, ἀριότητος τῆς εὐφυΐας, βουλευτικότητος, παραλλάσσει. Τοῦτο διασαφεῖται σήμερον λεπτομερῶς.

Ἡ ψυχικὴ μας ζωὴ κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἔχει ὡς σταθμούς, τὴν ἐξέλιξιν ἢ ἀνάπτυξιν, τὴν ὀριμότητα, καὶ τὴν ἐνέλιξιν ἢ κάμψιν.

Ἡ περίοδος τῆς **ἀναπτύξεως** περιλαμβάνει τὴν ἐμβρυϊκὴν ἡλικίαν, τῆς ὁποίας ἡ σπουδὴ ἀπὸ τὴν Γενετικὴν ἀπεκάλυψε τὸν πλοῦτον τῶν ἐμφύτων καταβολῶν. Αὐταὶ ἅμα τῇ γονιμοποίησει τοῦ ὄραριον ἐκλύουον καταπληκτικὰς δράσεις ἀποκαλυπτούσας τὸ θαῦμα τῆς ζωῆς. Τοῦτο συνεχίζεται ἔπειτα εἰς τὸ βρέφος. Ἀπὸ τὰ μειδιάματα τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ νεογεννήτου μέχρι τῆς πρώτης ὁμιλίας βλέπομεν σαφῶς τὸ ψυχικὸν ἔμφυτον.

Ἡ **παιδικὴ ἡλικία** θὰ μᾶς γνωρίσῃ τὴν τρυφερότητα καὶ ἀγαθότητα τοῦ νέου ἀνθρώπου. Ἡ **ἐφηβικὴ** θὰ ἀποκαλύψῃ τοὺς πυρῆνας αὐτονομίας καὶ ἀπαρτίωσεως ζωῆς. Ἡ **νεανικὴ** θὰ ἀκτινοβολήσῃ τὴν θέρημν τοῦ συναίσθηματος, τὴν μέθην τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τὴν φιλοτιμίαν καὶ ἀνιδιοτέλειαν, τὴν τάσιν πρὸς ἀριστείαν χάριν τῆς ἀριστείας, ἔστω καὶ μὲ θυσίαν καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς.

Ἡ **περίοδος τῆς ὀριμότητος** εἶναι τὸ στεφάνωμα, ἡ ἐκπτυξις ὄλων τῶν καταβολῶν τοῦ εἵδους ἀνθρώπου. Ὀριμότης διαπιστοῦται ὅσον βιολογικὴ ὅσον καὶ ψυχικὴ. Εἶναι ἡ σταθερότης τοῦ χαρακτῆρας, ἡ ἰσχύς ἀλλὰ

καὶ ἡ χαλιναγώγησις τῶν συναισθημάτων, ἡ ἔντασις τῶν διανοητικῶν λειτουργιῶν, ἡ ὠλοκληρωμένη ἀντίληψις περὶ ζωῆς. Εἶναι ἡ ἀκμὴ.

Τὸ μέτρον εἶναι γνώρισμα τῆς ὑγιοῦς ὀριμότητος. Ἐπίσης ἡ δρασίς καὶ ἡ δημιουργικότης ἀποτελοῦν τὴν βάσιν διακρίσεως πρὸς αξιολόγησιν τῶν προσώπων. Τὸ εἶδος τῆς διακρίσεως τὸ νοεῖ ἕκαστος ἄλλως, ἀναλόγως τῆς ψυχοσυνθέσεώς του. Πολλοὶ βλέπουν ταύτην εἰς τὴν ἀπόκτησιν πλοῦτου. Ἄλλοι εἰς πνευματικὰς δημιουργίας, ἄλλοι εἰς κατάληψιν ὑψηλῶν ἀξιομάτων καὶ ἄλλοι εἰς πράξεις φιλαλληλίας καὶ ἀγαθοεργίας.

Οἱ ἐκλεκτοὶ ἐπιτελοῦν τὰ μεγάλα ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐπιζοῦν τῶν προσώπων. Οἱ πολλοὶ ζοῦν κατὰ μίμησιν τῶν πρώτων ἀποτελοῦντες τὴν ἀκολουθίαν των. Μερικοὶ πραγματοποιοῦν ὅλας τὰς ἐσωτερικὰς παρορμήσεις ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ ἐπαγγέλματος. Ἄλλοι ζητοῦν μίαν ἀναπλήρωσιν εἰς ἐρασιτεχνικὰς ἀσχολίας μὲ τὴν φιλολογίαν, τὴν τέχνην, τὴν ἰδρυσιν συλλόγων καὶ λοιπὰ ἀνάλογα.

Τελευταία ἀκολουθεῖ ἡ *περίοδος τῆς κάμψεως* καὶ τοῦ γήρατος. Ἡ μελέτη τῆς περιόδου ταύτης ἀπὸ τὴν σύγχρονον ψυχολογίαν καταδεικνύει, ὅτι αὕτη δὲν συνοδεύεται ἀπὸ βιώματα καταστροφῆς. Ὅσοι ἔχουν ὀπισθὲν των πλουσίαν ζωὴν καὶ ὠλοκληρωμένην προσωπικότητα ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῆς δύσεως τῆς ζωῆς μὲ ἓνα συναισθημα τελειώσεως. Τὸ συναισθημα καταστροφῆς ἔχουν μόνον τὰ ἄτομα, τῶν ὁποίων ὁ ἀτολογισμὸς ζωῆς εἶναι πλήρης ἀπὸ ἀντιφάσεις, ἀπὸ τὸ κενόν, ἀπὸ τὴν ἀπραξίαν, ἀπὸ τὴν ἀπουσίαν τῆς προσπαθείας.

Βεβαίως ἔχομεν παραλλαγὰς εἰς ὅλα αὐτὰ, ἀναλόγως τῶν τύπων τῶν ἀτόμων. Δὲν δυνάμεθα ὅμως ἐκ τῶν προτέρων νὰ τὰς ὑπολογίσωμεν. Οὐδεὶς γνωρίζει πλήρως τὰ ἀποθέματα τοῦ ψυχικοῦ του δυναμισμοῦ, τὸν ὁποῖον φέρει φύσει καὶ ἐξ οὗ δύναται νὰ ἀντλή. Οὐδεὶς γνωρίζει ποῦ τελειῶνουν αἱ δυνατότητες ἐξελιξέως του. Ἐκεῖθεν καὶ τὰ βιώματα περὶ τοῦ διαρκῶς νέου ἀποτελοῦν τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς.

Πᾶς ἄνθρωπος, ἰδίᾳ ὁ ἀσκῶν λειτουργήματα καθοδηγητοῦ τῶν ἄλλων, πρέπει νὰ ἀκτινοβολῇ αἰσιοδοξίαν. Νὰ κεντρίζῃ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους συνεχῶς δι' ἀνοδικὴν πορείαν. Νὰ βλέπῃ νέας κορυφάς. Νὰ ἔχῃ μὲν ὡς ἀφετηρίαν ἐποπτείας τὴν κατανόησιν τῆς ζωῆς, ἀλλὰ νὰ ἐντάσῃ ἑαυτὸν δημιουργικῶς πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν ζωὴν, νὰ ἀνυψώῃ ἑαυτὸν εἰς ὀλονὲν ἀνωτέραν ζωὴν.

* Ἀκριβῶς ἱκανὸς ὁδηγὸς ἀνθρώπων ἀποβαίνει ἐκεῖνος, ὅστις ἤσκησε τὸν ἑαυτὸν του εἰς αὐτογνωσίαν, αὐτοευθύνην, αὐτοεξέλιξιν. Αὐτὸς ἀποκτᾷ βλέμμα ψυχολογικὸν καθαρὸν, πορευόμενος ἀνοδικῶς ἐν τῇ ζωῇ καὶ οἰκοδομῶν ἀδιαλείπτως.

* Ἀλλὰ τὸ κοινωνικὸν θέμα χρήζει ἰδιαιτέρας ἀναπτύξεως.

* *

Τὸ περιεχόν ἐντὸς τοῦ ὁποίου πραγματοποιεῖ ὁ ἄνθρωπος τὴν ὀντολογικὴν του ἰδιαιτερότητα εἶναι ἡ κοινωνία.

Ἡ ἔννοια **κοινωνία** δὲν ἐξυπακούει ἀπλῶς ἐν πλῆθος ἀτόμων τοπικῶς συμβιούντων, ἀλλὰ ἐν ὄλον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπ' ἐνὸς λαμβάνουν ζωὴν τὰ ἄτομα καὶ ἀπ' ἐτέρου δίδουν ζωὴν εἰς αὐτό.

Ζωὴ τῆς κοινωνίας εἶναι ἡ ἀνανέωσις τῶν μελῶν τῆς βιολογικῶς, ἀλλὰ καὶ ἡ διαρκῶς ἀνακινουμένη προβολὴ ἰδεῶν, συναισθημάτων, σχολῶν, ἐπιδιώξεων, ἡθῶν, θεσμῶν.

Ὅλα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀναφαίνονται εἰς πᾶσαν κοινωνίαν. Ὁ Γερμανὸς κοινωνιολόγος von Wiese διατυπώνει τὸ ἀκόλουθον ὑποθετικὸν πείραμα: « Ἐάν, λέγει, εἰς μίαν ἔρημον νήσον ἀποβιβάσθωσαν παῖδες διαφόρου γλώσσης καὶ φύλου, εἰς ἐπισκέπτῃς, μετὰ παρελευσιν πολλῶν ἐτῶν, θὰ εὑρισκεν ἐκεῖ τὰ ἐξῆς: Οὗτοι ἐνηλικιωθέντες θὰ συνεδέοντο γενετησίως μεταξὺ τῶν καὶ θὰ ἀπέκτων ἀπογόνους. Αἱ ὁμάδες τῶν ἡλικιῶν θὰ ἐχωρίζοντο λόγῳ τῆς διαφορᾶς τῶν κλίσεων. Θὰ ἐλάμβανον χώραν περιοδικαὶ συναθροίσεις διὰ ψυχαγωγίαν ἢ διὰ ἔργα κοινῆς ὠφελείας. Ἐὰν ἐνεφανίζετο κίνδυνος ἀπὸ ξένους, θὰ ἐσχηματίζετο εἰς στρατός, τοῦ ὁποίου ἀρχηγὸς θὰ ἀνεδεικνύετο αὐτομάτως ὁ ρωμαλεώτερος καὶ ἀποφασιστικώτερος. Εἰς τὴν νήσον θὰ συνέβαινε βυθιμηδὸν εἰδικεῖσις τῶν μελῶν. Ἄλλοι θὰ ἦσαν ἄλιεῖς, ἄλλοι ποιμένες, ἄλλοι γεωργοί, ἄλλοι τεχνῖται, ἄλλοι ἄρχοντες λύοντες διαφοράς. Ἐφ' ὅσον θὰ εἶχον γνωρίσει ἄλλας φυλάς ἀπὸ παρακειμένας νήσους, θὰ ἐσχηματίζον σύμβολα πρὸς ἐξεικόνισιν τῆς ἰδικῆς των. Ὁ θάνατος τῶν γηραιότερων καὶ ἡ γῶσις τῆς φύσεως θὰ τοὺς παρώρμων νὰ ὑψωθῶν εἰς μεταφυσικὰς ἰδέας. Θὰ ἀνέπτυσσον γλῶσσαν πρὸς συνεννόησιν, τέχνην καὶ στολισμόν, μουσικὴν καὶ χορὸν πρὸς ἔκφρασιν ποικίλων συναισθημάτων. Οἱ γέροντες θὰ ἐγίνοντο ταμεῖον γνώσεων καὶ διὰ τῆς παραδιδομένης πείρας θὰ ἐσχηματίζετο ἐπιστήμη. Ἡ κοινὴ ζωὴ, αἱ κοινὰ ἀσχολίαι καὶ αἱ κοινὰ ἔορτα θὰ ἐγένων εἰς αὐτοὺς συνείδησιν ἐνότητος ».

Διὰ τοῦ σχήματος τούτου ὑποδηλοῦται, ὅτι ἐντὸς τῆς κοινωνίας ἀναπτύσσεται πλοῦτος ζωὴς τρεφόμενος ἐκ τῶν ἐμφύτων ὀρμῶν τὰς ὁποίας πᾶς ἄνθρωπος φέρει δυνάμει, ἥτοι τῶν ὀρμῶν πρὸς ἀνακοινωνίαν, πρὸς ἐνασχόλησιν καὶ δημιουργίαν, πρὸς ἀναγνώρισιν, πρὸς γῶσιν, πρὸς τὸ ὄρατον καὶ τὴν καλλιτεχνίαν, πρὸς τὸ ἀπόλυτον καὶ τὸ θεῖον.

Ὅσάντις παῖδες ἀπαγνῆτες ὑπὸ ζῶων ἐξετράφησαν μακρὰν τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, δὲν ὑπερέβησαν τὴν ζωώδη κατάστασιν.

Ἐχομεν πλείιστα ἡλεγμένα παραδείγματα, ὅπως τὸν παῖδα τῆς λεοπαρδάλεως, ἀπαγνῆτα εἰς Ἰνδίας ἐξ ἐνὸς χωρίου κατὰ τὸ 1921 ὑπὸ ζώου ποῦ

τοῦ εἶχον φρονεῦσαι κυνηγοὶ τὰ θηλάζοντα νεογνά του, τὸν λυκόταιδα, εὐφρεθέντα τὸ 1955 εἰς τὴν ζούγκλαν τοῦ Οὐτάρ Πραντές καὶ ἀπασχολήσαντα τὸν παγκόσμιον τύπον, ὡς καὶ ἄλλα ἀνάλογα.

Κατὰ τὴν ἐν κοινωνίᾳ διαβίωσιν ἔχομεν σχέσεις ἐκάστου ἀτόμου τόσον πρὸς τὰ ἄλλα πρόσωπα ὅσον καὶ πρὸς τὸ σύνολον. Τὸ Ἐγὼ ἐκάστου αἰσθάνεται ἐαυτοῦ ὑπάρχον πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐπαφῆς του πρὸς τὰ ἄλλα ἄτομα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διαστελλεῖ ἐαυτό. Πρώτη ἐπαφή μετὰ τῶν ἄλλων εἶναι ἡ διὰ τοῦ **βλέμματος**. Δευτέρα εἶναι ἡ διὰ τοῦ **λόγου**, τρίτη ἡ διὰ τοῦ **συναίσθηματος** καὶ τετάρτη ἡ διὰ τῶν **πράξεων**.

Οἱ **ἄλλοι**, οἱ πολλοί, δὲν εἶναι ποσὰ ἀκαθόριστα, αὐξομειούμενα, ἀλλὰ ἀνήκουν εἰς ὁλότητα κοινωνικὰς ἐμφανιζούσας ὀργάνωσιν. Οὗτοι ἀποτελοῦν εἴτε ἓνα οἰκισμὸν μικρὸν ἢ μέγalon, εἴτε μίαν κοινότητα, εἴτε ἓνα δῆμον, εἴτε ἓνα κράτος.

Ἐξ ἄλλων ἀπόψεων δύνανται νὰ ἀποτελοῦν μίαν ἐκκλησίαν, ἢ ἓνα πολιτικὸν κόμμα, ἢ ἓνα ἐπαγγελματικὸν σωματεῖον, ἢ ἓνα σχολεῖον, ἢ μίαν στρατιωτικὴν μονάδα. Ἀποτελοῦν δηλαδὴ κοινωνικὰς ομάδας.

Ὁμάς εἶναι ἡ συγκεκριμένη κοινωνικὴ ὄντοτης ἡ ἀπαρτιζομένη ἐξ ἀτόμων ἐχόντων τὰ αὐτὰ συναισθήματα καὶ ἰδέας, ἢ ὁποῖα ἔχει σαφῆ διαγραφὴν σκοπῶν, πρὸς οὐδὲ κατατείνει, καὶ θεσμῶν ἔσωθεν καθοριζομένων. Τὰ ἀπαρτιζόντα αὐτὴν ἄτομα ἔχουν ἕκαστον ἰδίας ζωϊκὰς καὶ ψυχικὰς ιδιότητας. Αὐταὶ ὅμως δὲν ἀποτελοῦν τὰ προσθετέα μικρὰ ποσά, τῶν ὁποίων τὸ ἄθροισμα μᾶς δίδει τὴν ζωὴν τῆς ομάδος Αἱ δυνάμεις τούτων ἐν τῇ ομάδι δὲν προστίθενται, ἀλλὰ πολλαπλασιάζονται καὶ μεταπλάττονται.

Ἐκαστον ἄτομον ἄμα τῇ εἰσόδῳ του εἰς μίαν ομάδα ἢ ὀργάνωσιν διαποτίζεται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς. Οἱ σύντροφοι θερμαίνονται ἀμοιβαίως καὶ ἐνισχύεται ἡ ὀμαδικὴ τῶν διαθέσεις. Ἡ ὀμάς ἐξυπλᾷ κοιμωμένας δυνάμεις καὶ παρέχει δυνατότητας δράσεως, αἱ ὁποῖαι πρότερον δὲν ὑπῆρχον. Τὰ κοινὰ συναισθήματα ἀνακλύτουν ἀπὸ τὴν ὄλην κοινὴν ζωὴν, ἀπὸ κοινὸν ἀγῶνας, ἀπὸ κοινὰς εὐτυχίας καὶ ἀτυχίας, ἀπὸ κοινὰ ἔργα καὶ κοινὰς ἐορτάς.

Πᾶσα ὀμάς εἶναι διὰ τὸ ἄτομον κοινότης ἀσφαλείας, κοινότης ἀναγνωρίσεως, κοινότης δράσεως, κοινότης ἐκφράσεως, κοινότης πνεύματος.

Κοινότης ἀσφαλείας εἶναι ἡ ὀμάς, διότι καθίσταται σκέπη τῆς στρατιᾶς τῶν δειλῶν, τῶν κατὰ συνθήκην ζώντων ἀνθρώπων. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρίσκουν καὶ παραλαμβάνουν διὰ τῆς μιμήσεως ἐτοιμοὺς τρόπους ζωῆς καὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκη νὰ κοπιᾶσουν, διὰ νὰ ἀνεύρουν μόνοι τῶν ἀπαντήσεις εἰς τὰ ἐκάστοτε προβλήματα.

Κοινότης ἀναγνωρίσεως καὶ ἐκτιμήσεως εἶναι ἡ ὀμάς, ὡς ἀναγκαία περιοχὴ ὑπάρξεως διὰ πᾶν ἄτομον. Ἐκεῖ κατ' ἐξοχὴν ἐκδηλώνουν τὴν ζωτικότητα τῶν καὶ τυγχάνουν ἀναγνωρίσεως διὰ τὰς ἰδιαζούσας δεξιότητάς

των. Ἡ ὕπαρξις ἱεραρχίας ἐν τῇ ὁμάδι καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἀνοδὸν τῶν μελῶν.

Κοινότης δράσεως εἶναι ἡ ὁμάς, διότι παρέχει τὴν δυνατότητα κατανομῆς τῶν ἔργων, συνεργασίας, ἀλληλοβοηθείας.

Κοινότης ἐκφράσεως εἶναι ἡ ὁμάς, διότι ἀποτελεῖ τὴν περιοχὴν, ὅπου πληροῦται ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνακοινώσεως τῶν βιωμάτων ἐκάστου πρὸς τοὺς ἄλλους. Ἐκεῖ τὸ ἄτομον διαπιστώνει, ὅτι καὶ τὰ ἄλλα μέλη ἔχουν ὅμοια βιώματα καὶ ὁμοίας ψυχικὰς τάσεις καὶ τρόπους ἐκφράσεως.

Κοινότης πνεύματος εἶναι ἡ ὁμάς, διότι γενεῖ τὴν ἐνότητα ἀντιλήψεως περὶ ζωῆς καὶ κόσμου, περὶ ἡθους καὶ τρόπων τοῦ πράττειν. Ἐκεῖ λαμβάνει χώραν ἡ ἐκδίπλωσις τοῦ πνευματικοῦ στοιχείου μας.

Ἄνευ τούτου δύναται βεβαίως νὰ ζήσῃ ὁ ἄνθρωπος, χωρὶς νὰ κινδυνεύσῃ ἢ αὐτοσυντήρησις του. Ὅμως θὰ τοῦ λείψῃ ἀκριβῶς αὐτὸς οὗτος ὁ ἀνθρωπισμὸς του. Ἡ συνάθροισις πείρας (ἐπιστήμη), ἢ αἴσθησις τοῦ ὠραίου (τέχνη), ἢ κατὰ παγίους τρόπους συμβιώσις (Ἡθικὴ - Δίκαιον), ἢ μεταφυσικὴ βίωσις τῆς ὑπάρξεως (θρησκεία· φιλοσοφία) γεννῶνται ἐντὸς τῆς ὁμάδος.

Ἐτερον χαρακτηριστικὸν τῆς ὁμάδος εἶναι ἡ κοινὴ φροντίς διὰ τὴν διατήρησίν της. Ἐμφανίζεται ὁμαδικὴ ἀντίδρασις εἰς κινδύνους δυναμένους νὰ ἀπειλήσουν εἴτε ἔσωθεν εἴτε ἔξωθεν τὴν ὑπόστασίν της. Ἡ κοινὴ αὕτη εὐθύνη φαίνεται, ὅταν ὅλη ἡ φυλὴ ἐπιβάλλῃ κυρώσεις εἰς τὸν προσβάλλοντα τὰ ἥθη της, ἢ ὅταν ἕνα ἔγκλημα (ἄγος), ἢ μία προσβολὴ πίπτῃ ἐφ' ὅλης τῆς πόλεως, ἢ ὅταν ἡ σύγχρονος πολιτεία ἀντιδρᾷ ἐνιαίως κατὰ τοῦ ἐγκλήματος, τῆς ἀσθενείας, τῆς ἀλητείας, τῆς πείνης, τῆς ἀναρχίας, τοῦ ἐκφυλισμοῦ.

Ἰδίᾳ ὅμως κατὰ τὴν ἐμφάνισιν ἐξωτερικῶν κινδύνων ἐκδηλοῦται ἡ δύναμις τῆς ἐνότητος τῆς ὁμάδος. Ἡ πρὸς ζωὴν ὀρμὴ της εἶναι ἰσχυροτέρα ἀπὸ τὴν πρὸς ζωὴν ὀρμὴν τῶν ἀτόμων μελῶν. Καθ' ἣν στιγμὴν ἀποθνήσκει τις ὑπὲρ πατρίδος, λησμονεῖ τὸ ἐγὼ του καὶ συνεννοῦται μὲ τὸ ἐγὼ τῆς ὁμάδος, τοῦ ἔθνους του.

Ἡ λόγῳ τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ ἐνίσχυσις τοῦ ἀτομισμοῦ ἀπεδείχθη εἰς τὰς ἡμέρας μας φαινομενικῇ. Ἄς ἀναλογισθῇ τις τὰς μυριάδας τῶν μαχητῶν, οἵτινες ἀφίροντες τὴν ἀτομικὴν εὐζωίαν ἔσπευδον εἰς τὰς ἀπωτάτας γωνίας τοῦ πλανήτου πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐθνικῆς των ὑποθέσεως.

Εἰς τὴν ὀρμὴν τῆς μάχης ἄτομα τὰ ὁποῖα ἐμεμφιμοῖρον δι' ἕνα πονόδοντον, ἔβλεπον νὰ χάνωνται τὰ μέλη των καὶ ἐξηκολούθουν νὰ πολεμοῦν. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐπιθέσεως εὐρίσκοντο εἰς κατάστασιν ἐξάρσεως. Τὸ συναίσθημα τοῦ φόβου, τοῦ πόνου καὶ τῆς αὐτοσυντηρήσεως ἦτο μειωμένον μέχρις ἀνυπαρξίας, ἐνῶ ἕνα συναίσθημα ἐντάσεως καὶ ἐκτάσεως ζωῆς τοὺς κατεῖχε.

Διάφορος ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ομάδα εἶναι ἡ κοινωνικὴ μᾶζα.

Μᾶζα εἶναι πλῆθος ἀνθρώπων ἔχον χαλαρὸν δεσμὸν, δυνάμενον νὰ διεγερθῇ καταλλήλως δι' ἐπικλήσεως τῶν παθῶν του, ὥστε νὰ προβῇ εἰς ὠρισμένες πράξεις καὶ κατόπιν νὰ διαλυθῇ.

Ἐκεῖνο ποῦ τὴν διακρίνει ἀπὸ τὴν ομάδα εἶναι ἡ ἔλλειψις ὀργανώσεως, τὸ παροδικὸν τοῦ σχηματισμοῦ της, ἡ ἠϋξημένη ὑποβλητικότης τῶν μελῶν, ἡ ταχεῖα μετάδοσις τῶν συναισθημάτων καὶ τὸ ἡφαιστειῶδες τῶν ἐκδηλώσεων. Αὕτη παρουσιάζει ἕξαρσιν τῆς συνειδήσεως περὶ τοῦ ἀκατανικήτου τῆς δυνάμεώς της καὶ πτώσιν τοῦ συναισθήματος εὐθύνης.

Ἡ μᾶζα ἀποτελεῖται ἀπὸ στοιχεῖα ἑτερογενῆ κατὰ ἡλικίαν, φύλον, ἐπάγγελμα, μόρφωσιν καὶ ἦθος, ἄγνωστα μεταξύ των. Μὲ ἕνα σπινθῆρα συναισθηματικὸν ἀναρριπτόμενον εἴτε ἀπὸ ἕνα ἀρχηγόν, εἴτε ἀπὸ πυρῆνας ὁμογνώμονας, ἠλεκτρίζεται ὁλόκληρος καὶ καταλαμβάνεται ἀπὸ τὴν διάθεσιν νὰ δρᾷ ὡς ὀντότης ἐνιαία.

Ἐμφάνισιν μάζης ἔχομεν κατὰ μία ἐπανάστασιν, μίαν ἀπεργίαν, ἕνα πανικόν, μίαν θεομηνίαν, μίαν θρησκευτικὴν ἐξέγερσιν, μίαν διαρπαγὴν ὑπὸ τοῦ ὄχλου, μίαν λεηλασίαν ἀπὸ στρατεύμα μεῖναν ἄνευ διοικήσεως. Εἰς ὅλας αὐτάς τὰς περιπτώσεις, ἐπειδὴ ἡ μᾶζα ἔχει ἠϋξημένην εὐσυγκινησίαν, τὰ δὲ συναισθήματα εἶναι φυλογενετικῶς πρωτογενέστερα τῆς διανοήσεως, ἔχομεν πτώσιν εἰς τὸν πρωτογονισμόν. Γίνεται μία ἐπάνοδος εἰς τὸ ἀγελαῖον τῆς αἰσθήσεως καὶ δράσεως. Τὸ αὐτὸ βίωμα ὑφίσταται ἕνα πολλαπλασιασμόν.

Ἡ ἀνάγκη συναισθηματικῆς ἐκκενώσεως εἰς τὴν μᾶζαν εἶναι μεγαλυτέρα καὶ προκλιεῖται ἀπὸ ἐλάχιστα αἷτια. Διὰ τὴν αὐτὴν ἀφορμὴν ἕκαστον μέλος δρᾷ, ὅπως οὐδέποτε θὰ ἔδρα μόνον του. Ἐντὸς τῆς μάζης τὸ ἄτομον αἰσθάνεται ἑαυτὸ ἐλευθερούμενον ἀπὸ τοὺς κοινωνικοὺς χαλινούς, διὰ τοὺς ὁποίους νομίζει, ὅτι ἐκ μικρᾶς ἡλικίας τὸν κατεπίεζον.

Εἰς τὴν πειθῶ τῆς μάζης συντελοῦν ὁ δογματισμὸς τῶν κηρυγμάτων, ἡ ἐπανάληψις τῶν μὲ τὰς αὐτὰς φράσεις, ἡ ἔντασις καὶ ἡ ἀκτινοβολία τῆς συγκινήσεως. Οἱ λόγοι τοῦ Ροβεσπιέρου καὶ τοῦ Χίτλερ ἀναγινωσκόμενοι ἐμφανίζονται σήμερον ὡς πληκτικαὶ κοινοτοπίαι. Ἡ ἐπίδρασις ὅμως ἐπὶ τῶν μαζῶν ἐγένετο διὰ τῶν δημαγωγικῶν στοιχείων καὶ ὄχι διὰ τῶν λογικῶν ἐπιχειρημάτων.

Οἱ δημαγωγοὶ συνήθως δὲν διακρίνονται διὰ τὰς σκέψεις των, ἀλλὰ διὰ τὸ θράσος των. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πείθει εἶναι ἡ ἔντασις τῆς πίστεως εἰς ὅ,τι λέγουν. Τὸ πλῆθος εὐχαριστεῖται νὰ ὑποτάσσεται εἰς ἰσχυρὸν δεσπότην.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος μας ἐμελετήθη ἡ τεχνικὴ τῆς κινητοποιήσεως τῶν μαζῶν διὰ πολιτικοὺς σκοπούς, ὡς καὶ τὰ μέσα αὐτῆς. Ταῦτα εἶναι τὰ σύμβολα καὶ τὰ ἐμβλήματα, τὰ ὁποῖα δέον νὰ προκαλοῦν τὴν προσοχὴν μὲ τὴν πρωτοτυπίαν των. Τὸ ἄπειρον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν placat, αἱ ζμπρηστικαὶ ἐπιγραφαί, αἱ σκορπίζόμεναι προκηρῦξεις, αἱ εἰκόνες τῶν ἀρχη-

γῶν, αἱ ρυθμικαὶ ἀναφωνήσεις τῶν τυποποιημένων συνθημάτων, τὰ ἐμβατήρια καὶ τὰ θούρια, τὰ μεγάφωνα καὶ τὰ χωνιά.

Τὰ ὀπτικοακουστικὰ ὁμοίομορφα ταῦτα σφυροκοπήματα ὑπνωτίζουν τὴν σκέψιν, κεντρίζουν τὰ πάθη, διεγείρουν ὑποσυνειδήτους πόθους ἐκδικήσεως καὶ προκαλοῦν τάσεις ἀναπληρώσεως διὰ συναισθήματα ἀτομικῆς κατωτερότητος.

Ἡ τεχνικὴ τῆς κινητοποιήσεως εἰς κλειστοὺς χώρους περιλαμβάνει ἴδια στοιχεία. Μελετῶνται ἡ ἐπίδρασις τοῦ φωτισμοῦ, τῆς κατανομῆς πυρῆνων ἀναφωνητῶν ἐντὸς τῆς αἰθούσης, τὰ σημεῖα τῶν λόγων εἰς ἃ θὰ γίνωνται αἱ κατὰ παραγγελίαν ἀναφωνήσεις, τὰ κεντρίσματα διὰ προβολῆς ἰδεῶν αὐτοσυντηρήσεως, ἀμύνης, ἀλλαγῆς, κατακρημνίσεως τοῦ παλαιοῦ, ἰδρύσεως ἐνὸς νέου κόσμου ἀπὸ τὴν νεολαίαν, τὴν ὁποίαν κολακεύουν, σωτηρίας ἀπὸ θινάσιμον κίνδυνον.

Ὁ δογματισμὸς δέον νὰ εἶναι ἀπόλυτος εἰς ὅλα αὐτά. Μόνον μία ἄποψις θὰ προβάλλεται. Χωρὶς ἀναγνώρισιν ἄλλης. Θὰ τονίζεται ἡ δῆθεν γενικὴ παραδοχὴ τῶν κηρυττομένων, ὅτι ὅλοι συμφωνοῦν μὲ αὐτά. Ἰδίως ἡ νεολαία, διότι εἶναι κάτι νέον.

Ἡ μᾶζα εἶναι δημιούργημα τῆς νεωτέρας πόλεως. Οἱ χωρικοὶ δυσκολώτερον μεταπίπτουν εἰς αὐτήν. Εὐκόλως γίνονται μᾶζα τὰ άτομα τὰ χωρὶς ρίζας, τὰ χωρὶς παρελθόν, τὰ μετακινούμενα ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν.

Ροπὴν πρὸς μαζοποίησιν ἔχοντες εἰς λαοὺς ἔχοντας ἐπὶ αἰῶνας αὐτοκρατορικὴν διοίκησιν καὶ νοσταλγοῦντας ταύτην. Ἐπίσης ἔκτακτα γεγονότα, ὅπως ἀτυχαίαι πολεμικαί, ταπεινώσεις ἐθνικαί, ἐξαθλίωσις οἰκονομικὴ, παρατείνουμαι ἐσωτερικαί διαμάχαι, χαμηλὴ μόρφωσις.

Εἰς λαοὺς ὅμως, ὅπου ἡ πολιτικὴ ζωὴ ἔχει σταθερὸν ρυθμὸν, ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη εἶναι βασικὴ μέρημα τοῦ κράτους καὶ ἡ στάθμη τῆς παιδείας εἶναι ὑψηλὴ, δὲν λαμβάνει χώραν μαζοποίησις.

Σήμερον εἰς αὐτὴν τὴν Ρωσίαν ἡ καθολικέουσις τῆς ἐκπαιδεύσεως γενεᾷ ἀπαιτήσεις διὰ ἐλευθερίαν ἐκφράσεως ἰδεῶν, διὰ σεβασμὸν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, διὰ περιστολὴν τοῦ ἀποπνικτικοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ.

* Ἀνεπτύξαμεν τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν κοινωνικῶν ομάδων.

Εἰδικώτερον δυνάμεθα νὰ διαστείλωμεν δύο κατηγορίας ομάδων. Εἶναι αἱ πρωτογενεῖς καὶ δευτερογενεῖς.

Πρωτογενεῖς ομάδες εἶναι ἡ οἰκογένεια, ἡ φυλὴ, τὸ ἔθνος. Εἰς αὐτὰς ἀνήκει ἕκαστος ἅμα τῇ γεννήσει του.

Δευτερογενεῖς εἶναι αἱ ἐντὸς τῆς ἐθνικῆς πολιτείας ἰδρυόμεναι ὁργανώσεις, εἰταιρεῖαι, σύλλογοι, σωματεῖα, κόμματα πολιτικά, εἰς τὰ ὁποῖα εἰσέρχεται τις, ἐὰν θέλῃ, καὶ παραμένει ἐφ' ὅσον θέλει.

Ἡ **οἰκογένεια** εἶναι ἡ πρωτογενὴς ὁμάς, ἡ ὁποία ἀπέβη τὸ κύτταρον

τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἱστορίας. Κηρύγματα τῶν θεωρητικῶν τοῦ κομμουνισμοῦ, ἰδίᾳ τοῦ Engels, τοῦ στενωτέρου συνεργάτου τοῦ Marx, περὶ διαλύσεως τῆς οἰκογενείας ἠλέγχθησαν ἐν τῇ πράξει, ὅτι ἀντιβαίνουν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Οὗτος εἰς τὸ σύγγραμμά του « Περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς οἰκογενείας, τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς πολιτείας » ἐζήτησε τὴν κατάργησιν τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας, διότι, ἔλεγε, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς κληρονομίας ἐγεννήθη ἡ κοινωνικὴ ἀνισότης.

Ὅτε ὅμως παρεσύρθη εἰς ἀριθμὸς πολιτῶν ἀπὸ τὰς ἰδέας αὐτὰς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ρωσικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἀπεδέχθη τὴν διάλυσιν τῆς οἰκογενείας, ἐπαρουσιάσθησαν φαινόμενα τρομακτικά. Τὰ τέκνα τῶν διαλυθεισῶν οἰκογενειῶν ὠργατώθησαν εἰς ἀγέλας ἀλητῶν, τοὺς « μεμπυρίζονι », οἵτινες ἐλήστευον τὰ πάντα. Ἀκόμη καὶ συρμούς σιδηροδρομικοὺς δλοκλήρου. Ἡ Σοβιετικὴ Κυβέρνησις, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ αὐτούς, εἰσήγαγε τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου ἀκόμη καὶ διὰ παιδιὰ 14 ἐτῶν.

Σήμερον εἰς τὴν Ρωσίαν τὰ κηρύγματα ὑπὲρ τοῦ οἰκογενειακοῦ θεσμοῦ εἶναι ἔντονα, ὅπως ἔντονος εἶναι ὁ Ρωσικὸς ἐθνικισμὸς, ὁ ἀγνοήσας τὸ κήρυγμα « κάτω τὰ σύνορα » καὶ περιορίσας τοῦτο εἰς τὴν πρὸς ἔξαγωγήν εἰς τὸ ἔξωτερικὸν προπαγάνδα διαλύσεως ἄλλων λαῶν καὶ ἔθνων.

Ὅ *λαὸς καὶ τὸ ἔθνος* γεννᾶται ἀπὸ τὴν συνένοσιν πολλῶν φυλῶν. Ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία ἀρχίζει ἀκριβῶς μὲ τὴν σύμπηξιν τῶν λαῶν. Στοιχεῖα ἐνώνοντα τὰς φυλάς εἰς λαοὺς εἶναι ἡ κοινὴ καταγωγή, ἡ κοινὴ γλῶσσα, ἡ κοινὴ πατρίς γῆ, ἡ κοινὴ θρησκεία, τὰ ἥθη, ἡ μακρὰ συμβίωσις καὶ ἡ κοινότης τυχῶν καὶ ἀναμνήσεων.

Ἡ ἀρχαία ἱστορία εἶναι ἱστορία λαῶν, τῶν Ἑλλήνων, Περσῶν, Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων, Βαβυλωνίων, Σκυθῶν, Ρωμαίων, Γαλατῶν, Γερμανῶν, Βρετανῶν. Ἡ σημερινὴ ἱστορία νοεῖται ὡς ἱστορία ἔθνων. Τὸ σύνολον τῶν τριῶν δισεκατομμυρίων κατοίκων τοῦ πλανήτου κατανέμεται εἰς ἔθνη.

Μίαν φιλοσοφικὴν θεωρίαν περὶ ἔθνοσ ἐχομεν ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ Ἡρόδοτος εἰς τὸ 8^{ον} βιβλίον τῆς Ἱστορίας του ἀναφέρει, ὅτι ὅτε ὁ Μαρδόνιος εἶχε στείλει πρὸς τοὺς κατεστραμμένους Ἀθηναίους ἄλλους Ἕλληνας, ἵνα μεσολαβήσουν διὰ συνεννόησιν καὶ κατάπαυσιν τοῦ πολέμου, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐφόβηθησαν μήπως οἱ Ἀθηναῖοι καμφθοῦν λόγῳ τῶν καταστροφῶν τῆς πόλεώς των καὶ οὕτω ὑποβοηθήσουν τὴν ὑποταγὴν καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος εἰς τοὺς Πέρσας. Ἀπέστειλαν λοιπὸν πρὸς αὐτοὺς εἰδικὴν πρεσβείαν. Εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους τούτους πρέσβεις ἀπήντησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ ἑξῆς :

« Αὐτὸ ποὺ φοβεῖσθε εἶναι ἀδύνατον νὰ συμβῇ. Τόσον λόγῳ τῶν καταστροφῶν ποὺ μᾶς ἐπροξένησαν οἱ Πέρσαι, καὶ διὰ τὰς ὁποίας πρέπει νὰ λάβωμεν ἐκδικήσιν, ὅσον καὶ διὰ κατὰ ἄλλο: « *Τὸ Ἑλληνικὸν ἐὸν ὁμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον καὶ θεῶν ἰδρύματά τε κοινὰ καὶ θυσίαι, ἡθεὰ τε ὁμότροπα, τῶν προδότας γενέσθαι Ἀθηναίους οὐκ ἂν εἶδ' ἔχοι* ».

Ἡ ἀπάντησις αὕτη περιλαμβάνει ὅλα τὰ στοιχεῖα νὰ γενῶνται τὴν ἐνότητα τοῦ ἔθνους.

Εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ρωμαντισμοῦ, ὅτε ἀναγνωρίζεται ἡ ἀξία τοῦ παρελθόντος καὶ τῆς ἱστορίας, ἔχομεν μίαν θεωρίαν περὶ ἔθνους ἀπὸ τούτους Γερμανοὺς Hamann καὶ Herder.

Ὁ Herder ἰδίᾳ εἰς τὸ ἔργον του « Ἰδέαι περὶ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος » τονίζει, ὅτι ἕκαστον ἔθνος ἔχει ἰδίαν φυσιογνωμίαν, ἰδίαν ψυχὴν.

Εἶναι μία ἰδιάζουσα δύναμις καθορίζουσα τὴν ἀποστολὴν ἑκάστου λαοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκφρασις τῆς ἰδιαζούσης ὑποστάσεώς του εἶναι ἡ γλῶσσα του, τὰ τραγούδια του, οἱ θρύλοι του, οἱ μῦθοι, ἡ ἱστορία καὶ αἱ παραδόσεις του.

« Ἐκαστον ἔθνος, λέγει, ἔχει τὴν δικαιοσίην του ἐν ἑαυτῷ. Ἐὰν μείνη πιστὸν εἰς τὸν ἑαυτὸν του ἔχει ζωὴν καὶ ἀκμὴν. Ἐὰν οικειωθῇ στοιχεῖα ἄλλων ἔθνῶν, τότε παρακμάζει καὶ ἀποθνήσκει ».

Καίτι ἀνάλογον διακηρύττει καὶ ἡ Γαλλικὴ περὶ ἔθνη θεωρία. Σαφῶς αὕτη ἐκτίθεται ἀπὸ τὸν Renan εἰς τὸ δημοσίευσμά του τὸ ἐπιγραφόμενον « Τί εἶναι ἔθνος ». Ἐκεῖ κάμνει μίαν οὐσιώδη συμπλήρωσιν τῆς θεωρίας τοῦ Herder. Τονίζει, ὅτι τὸ ἔθνος εἶναι μία ψυχὴ ἀποτελουμένη 1^{ον} ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις τῆς κοινῆς παρελθούσης ζωῆς καὶ 2^{ον} ἀπὸ τὴν βούλησιν πρὸς συνέχισιν τῆς κοινῆς ταύτης ζωῆς. Ἡ βούλησις αὕτη ἐκδηλώνεται εἰς τὴν τάσιν νὰ θελήν νὰ κανονίξῃ μόνον του ἐλευθέρως τὴν ζωὴν του. Τοῦτο ἐπιτυγχάνει, ὅταν ἔχῃ ἀνεξάρτητον ἔθνικὴν πολιτείαν.

Ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικότητων ἀπὸ 200 ἐτῶν εἶναι ἡ δύναμις ἡ διέπουσα τὴν ἱστορίαν.

Ἀκόμη καὶ σήμερον βλέπομεν τὴν ἔντασιν τοῦ ἐθνικισμοῦ γύρω μας. Ἔχομεν ἀδιαλείπτως ἀνύψωσιν λαῶν εἰς ἔθνη. Τὸν λαὸν συνήθως ἀπασχολοῦν αἱ ὕλικαι ἀνάγκαι τῆς στιγμῆς, Αὗται ἀποτελοῦν τὸ αἷτημα πάσης Λαοκρατίας. Τὸ ἔθνος τὸ ἀπασχολοῦν πνευματικαὶ ἀνάγκαι. Αὗται δὲν στρέφονται μόνον πρὸς τὸ παρόν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ πρὸς τὸ μέλλον.

Ὁ ταυτισμὸς τῶν προσώπων μὲ τὸ ἔθνος τῶν τὰ καθιστᾷ ἱκανὰ νὰ υπερβαίνουν τὴν παθητικὴν διαβίωσιν καὶ νὰ θέλουν τὴν βουλευτικὴν ἀφοσίωσιν εἰς τοὺς σκοποὺς του. Ὅπου τοῦτο δὲν συμβαίνει, ἀλλὰ κυριαρχεῖ ὁ ἀτομισμὸς καὶ ἡ φατρία, ἔκει ὑπάρχει ἔθνικὴ σῆψις.

Τὸ ἔθνος ὡς ὄντοτις ἐμφανίζει τὴν τάσιν νὰ συνεχίξῃ τὴν ζωὴν του εἰς τοὺς αἰῶνας. Θέλει νὰ μὲνῃ ἀθάνατον. Ὅπως ἡ φύσις φροντίζει διὰ τὴν ἀθανασίαν τοῦ εἴδους καὶ ὄχι τοῦ ἀτόμου, οὕτω καὶ τὸ ἔθνος.